

történetben megmutatni az általánosat; hogyan kell a helyi eseményt úgy ábrázolni, hogy egyetemes érvényű legyen.

Megkerült egy másik csapdát is, a történelemábrázolás csapdáját. Számára a történelem nem illusztráció. Nem mondja föl ismét a történelemkönyvek passzusait. Hanem írói módon: elmondja a „történelem alatti ország” krónikáját. Összefogja környezete táji-történeti emlékezetének töredékeit, azokat alakítja öntörvényűen. A folklór, a népi élet és emlékezet által megőrzött történelmet mondja el alkotó módon.

S végezetül: úgy olvasmányos, hogy nem kommersz. Igényes író, aki történeteinek fénye által, stilisztikai gazdagságával, szemléletének összetettségével érdekfeszítő tud lenni mindvégig. Amikor könyvét most újraolvastam, Szentigaz történeténél például megszibogtak az ujjaim. Nagy erővel mondja el, kártyázáshoz előkészületül hogyan kell éles téglával lecsiszolni ujjaink hegyéről a bőrt. Úgy éreztem, az én bőromet koptatják máris. Hús-vér hősokeket, alakokat formál, felejthetetlen ismerősöket, akik könyve olvastán — a tanulságokkal együtt — valamennyiünket elkísérnek. (*Magvető.*)

PINTÉR LAJOS

Bertha Bulcsu: Fehér rozsdá

A könyv néhány írásánál, különösen a címadó *Fehér rozsdá* olvasásakor az az érzés támad, hogy az író nem tudja kivonni magát az egyre gyakoribb irodalmi jelenség hatása alól; belebonyolódik a pedagógia megoldatlan (megoldhatatlan?) kérdéseibe. A látszat tartja magát a könyv megismerése során, mígnem rádöbbenünk, hogy Bertha Bulcsu nem akar okos és jó tanácsokat adni, céljai ennél sokkal távolabbiak.

Nem kedveli a tüneti kezelést. A baj gyökerénél kezdi és ott is fejezi be. Még akkor is, ha a megoldás csak pillanatnyi. Jól tudja, hogy a félmunka legalább akkora morális vétség, mint a semmittevés. Tényekért, ezt igazoló adatokért nem kellett messzire meőnie, hiszen a megtett életút és a mások sorsa iránti eleven érdeklődés mindig bőséges élményforrás. Nincs igénye a tüneti kezelésre, mondtam, s azért nincs, mert a férfikor tapasztalata az, hogy a gyökerek mennyire meghatározóak. Negyvenen túl benne is (ahogy minden hősében) felmerült, hogy a megteremtett egzisztencia, a körülmények és szokások nem ugyanazt mutatják, mint amire vágyott. Rá kell döbbsenni, fel kell ismerni, hogy radikális (sebészi) beavatkozásra van szükség, ha... Ha van rá lehetőség, ha igényli az ember...

A többféle feltétel számbavétele a felmérés mellett a keresésre is ösztönözte az író. Kereste önmagát, és pályatársaiban azt, ami a boldogság irányába visz. S mit talált? Scott Fitzgerald mondatát idézi egyik hőse: „egy érett, érzékeny ember természetes állapota a jól kifejtett boldogtalanság”. Elfogadja ezt Bertha Bulcsu? Nem szívesen, de kényszerül rá. Mert szinte lépten-nyomon olyan alakokkal találkozott, akiknél valami félresikerült. Hetesy Sándor a *Fent a hegyen*ben látszólag mindent elert: gazdagon nősült, autót, telket kapott és anyagi biztonságot. Mégis, amikor mindezt felsorolja, kibukik egy mondat: „Mi mind a ketten elvesztettünk valamit, csak másként.” Hetesy tanár úrnál a sikerek ára az volt, hogy nem írhatta meg a tervezett Ungaretti tanulmányát, sőt, az olasz oktatásáról is le kellett mondania. Másik képlet Ötvös Kálmáné. Ő úgy igyekezett magának boldogságot teremteni, hogy ami a családból hiányzott, máshol kérte és kapta meg. De ő sem járt sokkal jobban, most már az is megváltás számára, ha felesége és szeretője között vergődve nyugton maradhat, s gyógyíthatja epegőrcsét. Hivatkozhatnék még Bernáth Gyulára vagy a megtollasodott villanyszerelőre, aki henceg sikereivel, de mély sebet hordoz; nem lehetnek gyermekei. Mindezek a példák nem-

csak az írói keresés állandóságáról győznek meg, hanem arról is, hogy Bertha Bulcsu távolról sem tartja szinoním fogalmaknak a sikert és a boldogságot. Sőt, egyik-másik elbeszélésében már arra gyanakodhatunk, hogy a kettő kizárja egymást. A sikerért a *Fehér rozsdá* hőseinek a vágyaikat, legfőkétebb szándékaikat kell feláldozni. Megéri? A kérdést így nem teszi fel az író, mert legtöbbször egy elért állapot eredőit igyekszik megvilágítani. Hősei önmagukkal való elégedetlenségét tárja fel, s ez eleve hordoz egyfajta választ az előbbi kérdésre.

Nosztalgiai táplál? Kiábrándultságot hirdet? Mi sem áll távolabb tőle ezeknél. Igaz, a lehetőt, a hősök számára megvalósíthatót mindig a múltból vezeti le, de ebben méltatlanság volna testetlen vágyakozást látni. A céltudatosság inkább gyanítható, hogy az ellenpólusok ábrázolásából a tanulságok megfogalmazódjanak az olvasóban. Irányított, de rejtett következtetések, a sorsok kínálta felismerések. Szeretném elkerülni a sugalmazó belemagyarázást, mégis ki kell mondani: Bertha Bulcsu szerint *érdemes hőnek maradni az álmokhoz, s ha másként nem megy, akkor álmovoltunkban továbbadni azokat.*

Ez így leírva mindjárt didaktikus tanulságnak hat. Bertha viszont kimondatlanul törekedett erre, az írások belső tartalmával. Az elbeszélésekben leggyakrabban előtűnő hős, Bernáth Gyula számára az egyik dilemmát az jelenti, hogy visszafelé nem vezetnek utak, de előre sem szeret nézni. Az első pillantásra megoldhatatlannak látszó helyzetből egy kép vezette ki. A füredi parton botlott harvan-hetven éves öregasszonyokba, akik javában „mandschaftoltak” hetvenöt éves férjeik mellett. Ez szinte kényszerítően vitte a gondolathoz, hogy neki negyvenöt évesen nem szabad feladnia, tovább kell csinálnia mintha minden rendben lenne. „Lehet, hogy most jön az élet?” — kérdezi önmagától, s ez már túlmutat a generációs problémákon. Morálisan legalábbis a küzdést, annak értelmét intonálja. Céloz az emberben belül levő örök elégedetlenségre. Elbeszéléseinek fő alakjai nem kisiklott emberek, csupán elégedetlenek önmagukkal és feladataikkal. Ahogy *Az üvegfalon túl* hőse, aki a határidős munkáknál azzal álltatja magát, hogy majd megírja máskor, s a hazugságot azonnal le is leplezi. Bizonytalanságát csak fokozza apja. Az idősebb Bernáth nyugdíjas éveiben mutat példát arra, hogy a beteljesületlen álmokat, vágyakat soha nem szabad reménytelennek látni. Újra és újra meg kell kísérelni a valóság és az álmok összhangba hozását. Még akkor is, ha nem sikerülhet, ha sokan eleve gyanakvással, értetlenséggel tekintenek rá.

Másfajta képletről ad számot az *Akácerdőben*. Kétféle életfelfogás ütközik itt össze: az ingázó apáé, aki ragászkodik az adott állapothoz, és a családé, akik változtatni szeretnének a helyzeten. Az asszony és a fiatalabbak az örökség feladására kényszerítenék Ányos Mihályt, de ő makacs, mert már régtől tudja, hogy „szép a patak alja, s azon túl a kukoricások”. S a többiek? Ők nem tudják, hogy „az akácerdőben bolyongva mások lesznek a dolgok, megérez valamit az ember a világból”. A természetközelség mellett persze a múltnak vannak más örökségei is. Nem mindegy, miként sáfárkodunk vele. Mintahogy az sem, a fiatalok miként viszonyulnak hozzá. Erről szól a *Bajtársi találkozó*, a könyv íróilag legerőteljesebb elbeszélése. Sallangtalan, egyszerű eszközökkel mutatja meg a devalváció hullámát a mai fiatalok között. Az eszményeik a középgeneráció számára aligha lehetnek érdekesebbek: készen kapott szerelem, sekélyes érzelmi élet és felületes gondolkodás. Különösen az utóbbi jelzését tartom fontosnak, mert az emberi létezés egyik attribútumát szegényesíti. A letargikusság, a félálomszerű vegetálás inkább taszító. Az viszont már egyenesen kiáltó, hogy a huszonéves kompániának egyáltalán nincs történelmi tudata, illetve ahelyett csak klisékkel bírnak. Vagy még azzal sem, csak egyszerűen közömbösek. *A Bajtársi találkozó* középpontban álló fiatalembere úgy élte át a rövid vitát a Don-kanyarról, hogy semmi nem maradt meg benne. Kényelmesség? A megszokottság hatása? Nyugalomra vágyás? Mindegyikből van a magatartásban valami. Az író nem az elemzés, a részletekbe menő rajz foglalkoztatta, hanem az, hogy leleplezze az ebben rejlő veszélyeket, illetve más oldalról közelítve; megmutassa a fiatalabb generáció életvitelében azokat a csírákat, amelyek majd elvezetnek azokhoz a kisebb-nagyobb tragédiákhoz, amikkel a negyven-ötvenesek naponta szembesülnek. S mindebben benne van — mint utaltam rá — a múlttudat hiánya. Tóth Bence katonatársra csak annyit tud mondani a Don-kanyar hal-

latán, hogy ott „öreg mókusok” elvesztették a háborút. Sem tényeket, sem összefüggéseket nem említ, csak ezt. Ennyi az ismerete az újabb kori magyar történelem egyik sorsfordító szakaszáról? Az író itt bizonytalanságban hagy, de ha többet tudna a fiatalember, a megközelítése akkor is elfogadhatatlan. Bertha indirekt módon írja le a felfogás buktatóit, de a szándéka világos: *ennek nem szabad így maradnia.*

Miként változtatásra vár a címadó elbeszélésben felvillantott helyzet is. Először azért, mert aligha jó dolog, hogy Bottyán József gimnáziumi tanár az önálló lakás érdekében autófényezőként dolgozik. Kifogás nem a pluszmunka ellen lehet, hanem az ebből következő értékátrendeződéssel szemben. Ebben a situációban a másodlagos tevékenység lényegesebb lesz az iskolainál. De ha még az eredeti látszatok megmaradnak, a minőség akkor is devalválódik (kifejezi ezt Bottyán gúnyneve, a „Rozsda”). A másik — ezzel összefüggő — tényező, az iskola társadalmi szerepének hullámvölgye. Az, hogy Glück Antal tanuló — a szülői tekintélyek háttérével — önmagát magasabbra értékeli a tanároknál. Sőt, a fizikai sértésig elmegy Bottyánnal szemben. A helyzet megoldása — ezt hangsúlyozza az elbeszélés lezárása — nem lehet egyetlen ökölcsapás. Hogy ezzel szemben mi a változtatás kritériuma, arra nézve nem lehet receptje az íróknak. A feladatát ő bevégezte azzal, hogy a történetet megírta.

Bizakodónak egyáltalán nem nevezhető az összkép, ami a *Fehér rozsda* írásaiból kikerekedik. Egyik-másik részben az iróniát az önkörben forgó tehetetlenség jelzésének foghatjuk fel (a *Műhely* hőse medítál arról, hogy az út, amin jár önmagába fordul vissza és sehová sem vezet). De végül is egy rés mindig marad, egy elágazást talál, ami továbbvisz. Az *Őninterjú* utolsó válaszában vannak ezek a mondatok: „Figyelje meg az öreg embereket, haláluk előtt fél évvel még tele vannak tervekkel. Megnőszülnek, építkezésbe kapnak, szőlőt telepítenek. Az emberben ez a csoda.” Ennek megmutatása — rozsda-foltokon, tévutakon át — hosszú távú írói feladat. Bízalom, az emberben való hit nélkül elvégezni lehetetlen. (*Szépirodalmi.*)

LACZKÓ ANDRÁS

Torzóban maradt összegzés

FEJES ENDRE: A FIÚ, AKINEK ANGYALARCA VOLT

A fiú, akinek angyalarca volt — zavarbaejtő mű, hiszen leginkább talán ellentmondásai-val, különféle szintű és súlyú feszültségeivel, aránytalanságaival jellemezhető. Közülük is a legszembeszökőbb szerintünk a vélhető szándékok és az eredmény, a vállalkozást mozgató — mindenképp elismerésre készítő — kivételes erőfeszítések és az általuk létrehívott tényleges esztétikai minőségek mindvégig feloldatlan konfliktusa. Mert elvitathatatlan, hogy e nagy formátumú alkotás — az életmű korábbi darabjaihoz képest — jóval összetettebb regényszerkezet kialakítására, szélesebb horizontú társadalomkép ábrázolására, minden eddiginél átfogóbb és árnyaltabb szemléletrendszer kifejezésére törekedik. Kétségtelenül benne rejlik tehát a szintézis és a továbblépés eleven igénye, egy új típusú epikai változat kikristályosításának vágya és kísérlete. Másfelől azonban a mű — ígéreteivel ellentétben — a megoldatlanság, a töredezettség nyilvánvaló tanújeleit sorjázza, a nagyszabású kompozíciót, a kibomló eszmények világát többnyire a bizonytalanság, a felhalmozott sokféle motívum kapcsolatának tisztázatlansága, az ebből eredő homályosság és antinomikusság uralja, s mindez a felszínesség gyanúját ébreszti. Feladatunk így nem lehet egyéb, mint e feltűnő kettősség — a kudarc — sejthető okainak minél részletesebb föltérképezése. Mert az érvelés a kritika méltányosságának legfőbb kritériuma.